

Módszertan

BÁRDI NÁNDOR - BELLAVICS ISTVÁN :

TÖRTÉNELEM SPANYOLCSIZMÁBAN

1984-ben jelent meg a bukaresti Kriterion kiadónál " A független és egységes nemzeti államok kialakulása Közép- és Délkelet-Európában /1821-1923/" című könyv Viorica Moisuc és Ion Calafeteanu összeállításában / a könyv először román nyelven jelent meg 1979-ben/.

E munka az első kísérlet a román történetírásban arra, hogy felvázolja azt a folyamatot, amely során Közép- és Délkelet-Európában az "egységes nemzetállamok" létrejöttek. Természetesen nem minden előzmény nélkül született meg ez a munka. A román történetírásnak már korábban is központi kérdése volt a nemzet, a nemzeti egység, az egyesülés létrejöttének folyamata. E munkák jellemzői a nemzeti egyesülés és a területi egyesülés fogalmának azonosítása /a regionális különbségek figyelembevétele nélkül /, a társadalmi integráció problémájának háttérbe szorítása, illetve egyes esetekben teljes elhanyagolása. Az általunk vizsgált tanulmányok többségében is fellelhetők e szemléleti hiányosságok.

Éppen ezért a legfontosabb feladatunknak tartjuk a fentebb említett munkán keresztül rámutatni e szemlélet módszertani buktatóira,

ellentmondásaira /a magyar történetírás által vitatott konkrét kérdésekben, mint pl. a dáko-román elmélet, nem térünk ki, hiszen elsősorban módszertani elemzésre törekszünk/. A Kriterion könyvkiadó ajánló soraiban ez áll: "a szerzők a dialektikus és történelmi materializmus fényében elemzik az Európa e térségében a XIX. században és a XX. század elején végmebent bonyolult társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokat." A kötetet Viorica Moisuc előszava vezeti be. Szerinte a nemzetiségi elv a XVIII. századtól fokozottan a világtörténelem rendező elvévé vált. "A nemzetiségi elv mélyen gyökerezik a múltban", s ebből következik, hogy egyes népek "egyniségüknek megfelelő államokat hoznak létre, körülhatárolt területtel, amelyek a történelem folyamán önálló egységekként jelennek meg és bontakoznak ki." /5.o./ Ezek a keretek jelentik az ott élő népek számára a hazát, ami a terület megőrzésében és megvédésében nyilvánul meg, amely a hazafiság ősrégi formája. Ebből adódik az, hogy "a románoknál az államnak már kétezer éves múltja van." /5.o./ A Közép- és Délkelet-Európában a középkor folyamán kialakult nemzeti államkeretek léte a nagy birodalmak érdekeibe ütközött. A szerző szerint a térség legnagyobb problémája, hogy a nagyhatalmak érdekei miatt az ún. nemzetiségi elv a XIX-XX. századig nem tudott tiszta formában érvényesülni. A XIX. század végén és a XX. század elején a Közép- és Délkelet-Európában fennálló, robbanásig feszült politikai helyzet nem a balkáni népek közötti ellentéteknek, hanem egyrészt az említett népek és országok általános érdekei, és másrészt az imperialista nagyhatalmak közötti ellentéteknek volt tulajdonítható. /10.o./ Az első világháború vége jelentette e térségben a nemzetiségi elv maradéktalan érvényesülését. "Döntő és jellemző

vonás, hogy az 1918-ban hozott valamennyi önrendelkezési és egyesülési határozatnak népszavazási jellege volt, valamennyi össznemzeti akaratból született, vagyis a nemzetek fejlődésének törvényszerű eredményeként jött létre... A párizsi békekonferencia csak befejezett tényeket szentesített, amikor a nemzetek határozatának nemzetközi jogi elismerést adott". /12.o./

Az előbbieken bemutatott általános bevezetővel szemben három ponton nem értünk egyet:

1. A szerző a nemzet és az állam /ill. nemzetállam/ kategóriáját nem mint történelmi produktumot kezeli, hanem úgy gondolja, hogy egy nép mindig "egyéniségének megfelelő" államot hoz létre. Ezzel arra enged következtetni, hogy a nép a priori "történelmen kívüli" tulajdonságokkal rendelkezik, ebből következik, hogy a nép fogalmát a nemzetével keverve misztikus differenciálatlan delognak tekintti. Ehhez egy történelmi időben mindvégig állandó, az egész népre jellemző közös tudatot rendel. Ebben a felfogásban a "nép" immanens tulajdonsága az "államalkotás", a nemzeti állam létrehozása. Véleményünk szerint ez a nép /nemzet koncepció nem lép túl azon a XIX. század romantikus történelemszemléletén, amelynek a lényege - Szűcs Jenő idézve - így foglalható össze: "A 19. sz. elején egész Európában az ősi "organikus" nemzet modelljére volt szükség, amely nem valami ferradalmi, politikai aktusból vezethető le, hanem a természet és a történelem a priori vagy legalábbis igen ősi jelensége, amelyet lényegében változatlan tényezők alkotnak és sajátos önmagára érvényes törvények határoznak meg, e tényezők és törvények egyszersmind determinálják, s kell, hogy determinálják az így felfogott nemzeti közösség valamennyi tagját." /

2. A fentiekből adódóan felmerül a kérdés: ha valóban adott egy népnek az a tulajdonsága, hogy - homogenitását megőrizve - államát saját erejéből létrehozza, erre miért csak a XX. században került sor? Moisének okát kizárólagosan és közvetlenül abban látja, hogy a nagyhatalmak elnyomó politikát folytatnak. Természetesen a nagyhatalmi elnyomás szerepét, jelentőségét nem lehet letagadni ebben a térségben. Ez azonban - ezt bizonyítják a történelmi kutatások - egy sor gazdaság- és társadalomtörténeti tényezőn keresztül jelentkezik, a térség sajátos feudalizálódásával együtt, mintegy ezt erősítve. A szerző nem néz szembe az európai történelmi fejlődés regionális különbségeivel sem. Azzal pl., hogy Nyugat-Európában legkorábban létrejövő nemzetállamok esetében a polgárságnak a meglévő nemzeti kereteket kellett "csak" demokratizált tömegérzelmeik erejével birtokba venni. Ezzel szemben Közép- és Délkelet-Európában, amint Bibó I. megállapította; "az új nemzeti mozgalmak elsősorban a régi kereteket akarták szétszedni, de szembe kellett nézniük azzal, hogy a modern állami, nemzeti szervezet kiépítését senki nem végezte el számukra a XVII-XVIII. században" /az állami apparátus megteremtése, gazdasági szervezetek létrehozása, politikai kultúra fejlesztése stb./ . A nyugat-európaiaktól eltérő, gyenge, főleg idegen etnikumukból álló polgári rétege nem töltötte be integráló szerepét a társadalmi struktúrában. Nem tudták megdönteni a "retrográd osztályok" azon monopóliumát, miszerint ezek jogilag és gazdasági pozíciójuknál fogva a nemzet egészével azonosították magukat. Így a "nemzetből kizárt társadalom" későbbi beépülését a "nemzetbe" nem követte a retrográd uralkodó osztályok funkcióvesztése, sőt a "beépülő" társadalmi csoportok hasonultak hozzájuk / ezt a törz szerkezetet majd csak a XX. század elején megerősödő

munkás és agrármecsgalmak kezdik feszegetni/.

Közép- és Délkelet-Európában, a nemzetállamok hiányában, nem egy állami, hanem egy nyelvi-kulturális nacionalizmus alakult ki, amelyet leghatásosabban a nemesség, majd a középrétegek tudtak képviselni /lásd a lengyel és a magyar nacionalizmus történetét/. Elsőrendű érdekük a saját rendi előjogaik és nem a társadalom demokratizálódása volt. Így került szembe a nemzeti függetlenség - amit rendi előjogaik érdekében védtek - és a demokratikus változás kérdése. Ez a helyzet hozta létre a nacionalizmus azon anti-demokratikus válfaját, amelyben a "közösség szabadsága nem járt együtt az egyes egyén felszabadulásával" /Bibó István/. Az ilyen társadalmak / agrár társadalmak/ integrációja kulturális hagyományokon és szokásokon nyugodott, míg a modern /ipari/ nemzetállamok integrációja strukturális funkcionális jellegű és integrációs alapelve a szerkezetileg elkülönült társadalmi egységek "organikus szolidaritása" / Max Weber/. Az előbb említett társadalmak fejlődési modelljében legitimitációs alapként a hagyományok és a szokások szolgálnak, míg a másokban az ún. ésszerűség törvényesíti a társadalmi döntéseket. Ez utóbbi állapot létrejötté azonban elképzelhetetlen nemzeti polgárság, polgárosodás nélkül. E réteg hiányos fejlődése pedig "zavart" okoz mind a gazdaság, mind a társadalom szféráiban. Az előszóban még utalásszerűen sincsenek ezek a kérdéskörök említve.

3. A szerző egydimenziós látásmódjára utal a Párizs környéki békeszerződésekről alkotott véleménye is . A békeszerződések dokumentumai és az erről szóló igényes szakirodalom / pl. Ormos Mária : Padovától Trianonig c. munkája/ a szerzővel ellentétes megállapításokat tár fel. Ennek az egyoldalú beállításnak mond ellent

egyébkén e könyv egyik tanulmánya is, ahol idézik a Főhaditanács 1919. 1.22-i jegyzőkönyvi feljegyzését, miszerint a "kis nemzetekkel csak konzultálni kell, amikor az ő érdekeik forognak kockán" /97.o./ . A kis államok kiszolgáltatottsága miatt épp az akkori román kormány tiltakozott a tárgyalásokon.

A konferencia döntéseiben súlyosan esett latba Franciaország politikai érdekeltisége a térségben, a Szovjetunió létrejötte és Németország elszigetelésének terve.

Az önálló nemzetállamok kérdését egyébként sem lehet külpolitikai, diplomáciatörténeti problémák körére szűkíteni. Nem lehet megkerülni az adott országok belső gazdasági, társadalmi viszonyait sem.

Az előszóbból hiányoljuk azoknak a történelmi tényezőknek az ismertetését, melyek a tárgyalt térség országainak fejlődési hasonlóságaira és különbözőségére utalnak. /Hasonlóság alatt értjük pl. a térség hasonló feudalizációját és polgárosodását . Különbségekre példa az egyes országok, vidékek eltérő ütemű kapitalizációja, a társadalmi szerkezet különbözőségei, balkáni csonka társadalmak stb./ Ezen országok együttes tárgyalásának - az előszóbból és a kötet többi tanulmányaiból kiindulva - indoklásaként két okot tudunk kiemelni: 1. a földrajzi helyzet; 2. mindegyikük szenvedte valamelyik nagyhatalom elnyomását /még az ausztriai németek is, hiszen a bircdalem "nem volt az övék"/ ami akadályozta e népek "egyéniségének" megfelelő kibontakozását.

Ebből a felfogásból származik véleményünk szerint az is, hogy a kötet egyes tanulmányaiból hiányzik az összehasonlító módszer használata, vagyis a vizsgált országok fejlődését a környező országok fejlődésével egy esetben sem állítják párhuzamba a kötet szerzői. / Így ala-

kul ki az a furcsa helyzet, hogy a régió országai - legalábbis ezekben a tanulmányokban - elszigetelten vívják nemzeti küzdelmeiket a külső, de mindig nagyhatalmi "behatolás ellen"!

Az összekötő kapocs az országok között nem a térség - oly sok esetben nemzeti határokat túllépő - történelmének eseményei, hanem inkább a román fejedelemségeknek, Romániának, a román népnek e térségben játszott - és a szerzők által túlhangsúlyozott - pozitív szerepe.

A bevezető elméleti tanulmány után az egyes fejezetek egy-egy ország /Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Görögország, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Románia, Törökország/ történetével foglalkoznak, a nemzeti mozgalmak fejlődésére helyezve a hangsúlyt.

Továbbiakban az egyes országokról szóló tanulmányokban érvényesülő /vagy nem érvényesülő/ történelemkutatói módszerekre szeretnénk felhívni olvasóink figyelmét. Mivel figyelmünket főleg a történelemszemléleti torzulásokra, tévutakra irányítottuk, ez - akaratunkon kívül - azt a képzetet keltheti, hogy bíráló megjegyzéseink a könyv minden tanulmányára egyaránt vonatkoznak. Ezért előzetesen ki kell jelentenünk, hogy ezek az írások eltérő színvonalúak, amire az adott helyeken fel is hívjuk a figyelmet.

A kötetben sorrendben az alábbi tanulmányok szerepelnek:

1. Mircea Musat - Gheorghe Zaharia: Románia / 46 o. terjedelemben/,
2. Constantin Botoran: Görögország / 47 o./, 3. Viorica Moisuc: Jugoszlávia /61 o./, 4. Crisan Iliescu: Bulgária /30 o./, 5. Geleu Maksutovici: Albánia /23 o./, 6. Constantin Botoran - Milica Moldoveanu: Csehszlovákia /50 o./, 7. Elisa Campus: Ausztria, Magyarország / 40 o./, 8. Milica Moldoveanu: Lengyelország /40 o./, 9. Ion Calafeteanu: Törökország /45 o./.

Mielőtt a tanulmányok tartalmi elemzését elkezdenénk, ki kell térnünk az ún. külső szerkezet ismertetésére és a mögötte kitapintható szerkesztési elv logikájára.

Már maga a kötetben szereplő tanulmányok sorrendje is érdekes. Felvetődik a kérdés: miért emelték a Románia c. fejezetet a szerkesztők a kötet elejére? /A többi ország tekintetében ugyanis földrajzi szempontú a sorrend./ A könyv tartalmának ismeretében ez a sorrend érthető. A Románia c. fejezet az előszóban felvázoltak szempontjából ott van, ahol lennie kell. Románia történelmében - legalábbis e fejezet szerint - jelenik meg legadekvátábban egy nép harca a független és egységes nemzeti államért: "Az egységes román nemzeti állam megvalósítása ama emlékezetes 1918-as évben korszakalkotó esemény volt, sorsdöntő pillanat nemzetünk egységes érvényesülésének és fejlődésének folyamatában, amelyet a dákoknak a római hóditókkal szembeni első ellenállásaival kezdődött, és 18 évszázaden keresztül folytatódott"/15.o./. A könyvben tárgyalt többi nép közül egyik sem vívott ilyen következetes és hosszú nemzeti harcot. A nemzeti egységért folyó hosszú harc, a románság egészére rányomta a bélyegét: "Épp ezért népünk egész történetének alapvető vonása az egységért, szabadságért és függetlenségért vívott harc, amely meghatározta életmódját, felfogását és eszményeit"/220.o./. Ez abban fejeződött ki, hogy amíg a környező államok elbuktak a török támadás túlsúlyával szemben, addig a román fejedelemségek ellenálltak / 26.o. /, sőt "a három román fejedelemség" M.Viteazul általi egyesítése "...a balkán elnyomott népeinek bebizonyította, hogy a felszabadulás és az állami egység igenis megvalósítható /27.o./.

Az egész román néphez kötődő "néptulajdonságokból" nemcsak a történelmi vezető szerep, de a fölény is kiolvasható a többi Közép- és Délkelet-Európában elterülő országgal és annak lakosságával szemben. Ez a szemlélet lehetővé teszi, hogy a népeket a hozzájuk rendelt /vélt/ tulajdonságok szerint rangsorolják. Talán ezt a logikát követte "Ausztria-Magyarország" fejezet szerzője, amikor a következőket írta: "Az akkoriban teljes előretörésben levő Oszmán Birodalom ismert 1526-os mohácsi győzelme után a Magyar Királyság három részre szakadt, és soha többé nem sikerült egyesülnie, ami arra utal, hogy valójában életképtelen volt." /270.o./ Ha visszaidézzük emlékezetünkbe az előszó sorait, miszerint a népek "egyéniségüknek megfelelő államot hoznak létre", akkor e logika szerint kénytelenek vagyunk az alábbi következtetést levonni: a magyar nép nem képes az államalkotásra. De ha ezt tovább gondoljuk, akkor könnyedén beláthatjuk, hogy a románok államait kivéve egyetlen Közép- és Délkelet-Európai nép sem életképes államalkotó, hiszen történelmük során valamennyien több-kevesebb erőszak nyomása alatt betagozódtak egy vagy több birodalom keretébe.

Elgondolkodtató az a szerkesztési eljárás, amely az első világháborúban a vesztesek listáján szereplő országokat /Ausztria, Bulgária, Magyarország/ az átlagosnál kisebb terjedelemben szerepelteti a kötetben. Míg a többi esetben az átlagos oldalszám 40 oldal felett van, addig Ausztriára és Magyarországra együttesen jut 40 oldal, Bulgáriára pedig csak 30 oldal. Azoknak, akik ezt az "osztályozást" spekulatívnek tartják, szeretnénk felhívni a figyelmét arra, hogy a tanulmányok többségében /és mint láttuk az előszóban is/ az első világháború, mint a népek akaratának szabad kibontakozása és "nemzeti" vágyaik igazságos kielégítésének színtere szerepel.

Említésre méltónak tartjuk, hogy az Ausztria és Magyarország történetét egy tematikai egységben tárgyalja a szerző. Ezt a meglehetősen furcsa kivételt sem az adott fejezet írója, sem a kötet szerkesztői nem tartják indoklásra méltónak. A fejezet belső arányainak és tartalmának ismeretében a legfőbb okot a "közös bűnben", az 1867-es kiegyezésben véljük megtalálni. Ezt az állításunkat támasztja alá, hogy a 31 oldalból / a jegyzet apparátust leszámítva / 6 oldal Ausztriáról /de csak az 1918-19-es évekről/, 9 és fél oldal Magyarországról szól /ennek megoszlása: két oldal középkor - amiből háromnegyed oldal a román vajdaság intézményét ismerteti - , fél oldal 1867-től 1918-ig terjedő eseményeket, a fennmaradó 7 oldal az 1918-19-es eseményeket tárgyalja /; míg a többi 15 és fél oldal az első világháború előtti és alatti közös külpolitikának a térségben betöltött negatív szerepét mutatja be. /A fenti közbevetésekből megfigyelhető, hogy Eliza Campus elég felszínesen és szűkrarkúan bánik a két ország történetének tényanyagával. Ezt azzal indokolja, hogy az események ismertek az olvasó előtt. Az ő jegyzet apparátusában feltüntetett szakirodalom között csak egyetlen magyar munkát említ, de az is egy francia nyelven megjelent átfogó Magyarország történet. Mi nem kételkedünk a romániai olvasóközönség alapos ismereteiben, de itt nem rövidítésről, hanem torzításról van szó./

Érdekes, de korántsem cél nélküli jellemzője a könyvnek, hogy az egyes fejezetekben Románia szerepét olyannyira hangsúlyozzák a szerzők, hogy az olvasó méltán abba a tévhitbe eshet, hogy valójában ennek az országnak a történetét olvassa / pl. a Lengyelország c. fejezetben 6 oldal szól a lengyel-román kapcsolatokról és a román történelemről/.

A külső szerkezet eme "furesaságainak" felvillantása után rátérünk a szorosabb értelemben vett történelen-módszertani kérdésekre.

A könyvben szereplő tanulmányok két nagy csoportba sorolhatók. Az egyik csoportot azok alkotják, melyeknél az adott ország történelmének ismertetését helyettesíti /vagy legalábbis nagyobb részét kitölti/ a külpolitika-történet. Ilyen tanulmányok a következők: Románia, Jugoszlávia, Bulgária, Albánia, Ausztria-Magyarország c. fejezetek. A másik csoportba azok a tanulmányok kerülhetnek, amelyekben több-kevesebb aránytalansággal a belső társadalmi-politikai folyamatok leírása dominál. Felosztásunk jogcéltságát az is igazolja, hogy a két csoport közt színvonalbeli eltérés van az utóbbi javára. Ezek térnek el legmarkánsabban a Románia c. fejezet által "kijelölt" nemzeti egységesülési "mintától".

Azokban az írásokban, amelyekben a diplomáciatörténet dominál, az országok történelme lényegében egyenlő a nagyhatalmak elleni szüntelen harcukkal a nemzeti egység létrejöttéért. E fejezetekben a szerzők nagyvonalúan eltekintenek az adott ország belső fejlődésének és annak torzulásainak ismertetésétől. Így maradéktalanul teljesül az előszóban felvázolt séma, miszerint a nemzeti egységért az egész nép /osztatlanul / vállalva harcol, az egységes nemzetállam kibontakozását pedig csak a külső ellenség akadályozza. Ezeket a módszertani elveket csak alátámasztja az a tény, hogy a szerzők nem ismertetik a társadalom korpét. Az ilyen - a koncepció-szerpontjából - "zavaráó tényezőkön" legegyszerűbben úgy lehet túllépní, ha meg sem említik őket. A Románia c. fejezet szerzői ezt a tékéletességíg fejlesztették. Ők ugyanis az 1877. május 9. /Románia függetlensége/ és 1914 között történetekről teljes egészében

hallgatnak. Azért, hogy az olvasó érzékelje ennek abszurditását, megemlítjük, hogy a tanulmány a román nép középkorával 15 oldal terjedelemben foglalkozik. Pedig ebben a korszakban indult meg Romániában a modern értelemben vett állam kiépítése, ami a nemzeti egység szempontjából döntő fontosságú. Úgy látszik, hogy az olyan román történetírás szempontjából, amely a nemzeti egységért való küzdelem 1800 évre visszamenő histórikumát adja, nem ez a fontos, ez a történelmi periódus nem bír kiemelkedő jelentőséggel. Azonban ennek a hallgatásnak a bölcsessége vitathatatlan. Ha erről az időszakról az olvasó nem tudja meg a valóságot, fel sem merülhet benne olyan "szőrszálhasogató" kérdés, mint például az, hogy 1907. évi hatalmas havaselvei parasztfelkeléskor hova tűnt a román-ság nép-nemzeti egysége?

A Jugoszlávia c. fejezet lényegében Szerbia rövid története. Szlovénia és Horvátország érdemben csak egyszer van megemlítve. Így természetesen nem kell kitérni a szerb-horvát ellentét történelmi magyarázatára sem, ami a nemzeti egységessülés folyamatának egyenesvonalú fejlődését kérdőjelezné meg.

Azokban az esetekben, amikor a szerzők nem tudták kikerülni olyan események ismertetését, amelyek ellentmondanak az "egységessülési folyamat" koncepciójának, ott a tények értékelését terzítették el. Ilyen esemény volt pl. a második Balkán-háború, ahol a balkáni kisépek támadtak egymásra. Hogy megértsük, mi vezette a bolgár uralkedó köröket a területszerző háborúra, majd a győztes államokat Bulgária területének megcsönkítésére; betekintést kell nyernünk az érintett országok társadalmi-politikai struktúrájába. Ellenben a könyv szerzői ezt az elemzést három fejezetben /10.o., 145.o., 188.o./ sem végzik el. Ezért véleményük így foglalható össze: "az 1878-as berlini békekongresszus óta az első fz-

ben történt, hogy nem a nagyhatalmak döntöttek... a balkáni kérdésben. A Balkán népei sikeresen szálltak szembe a nagyhatalmak erő- és diktátumpolitikájával" /145.o./.

A első világháborúnak és közvetlen előzményeinek a nemzeti egységesedés folyamatában betöltött döntő szerepére a könyvben az utal, hogy ez a korszak az egyes fejezetekben nagy terjedelemmel szerepel. A kötet tanulmányai között kitapintható szemléleti ellentmondásokra az első világháború ismeretetése ad példát.

A Görögország, Lengyelország, Csehszlovákia és Törökország c. fejezetek - a többivel szemben - a belső politikai, társadalmi küzdelmekre helyezik a hangsúlyt. Ebből kifolyólag erőteljesen kirajzolódik az említett országok belső társadalmi-politikai tagoltsága.

A Csehszlovákia c. rész szerzői, pedig olyan történelmi eseményeket ismertetnek, amelyek egyenesen szembenállnak a szerkesztők alapelveivel. Kimutatják ugyanis, hogy a nemzeti függetlenség gondolata a cseh vezető politikusokban /pl. Masaryk, Benes/ csak az első világháború hatására fogalmazódott meg. Előzőleg a Monarchián belül képzelték el a cseh nép jövőjét /236.o./. Sőt a szerzők arra is utalnak, hogy eleinte a román nemzeti függetlenség élharccsai - Vaida-Voivoda, Popovici - is hasonló nézeteket vallottak /235.o./.

C. Botosan Görögországról írt áttekintése a legkiemelkedőbb a tanulmányok sorában. Dolgozatában az olvasó differenciált képet kap a XIX.sz. eleji görög társadalom polgárosodásáról és tagoltságáról. Jellemző szemléletére, hogy a fanarióta hivatalnok-polgári réteg értékelésénél kiemeli árnyoldalaik mellett azt a pozitív szerepet, amelyet a görög nemzettudat kialakításában és a modern állam-

apparátus kiépítésében játszott /66.o./ . Hasonló differenciált értékelés fedezhető fel a Csehszlovákia és a Lengyelország c. fejezetekben is. Ez utóbbi rámutat a három állam keretei között élő lengyelek között kialakult gazdasági-társadalmi-politikai eltérésekre is.

Azokban az írásokban viszont, ahol a nemzeti egység létrejöttét össznépi harc eredményeként ábrázolják, elmarad a társadalom marxista igényű ábrázolása. A Románia c. rész szerzői társadalmi osztályok helyett, egyben annak elfedésére a "széles népi tömegek" és az "egész nép" semmitmondó fogalmait használják. Például a "három román fejedelemség" 1600-ban létrejött "egyesülése" az "objektív történelmi fejlődés" mellett az "egész nép harcának eredménye volt" /25.o./ . A szerzőpáros még az ország diplomáciai manőverezését is a fenti szemléletben tárgyalja. Az a tény, hogy 1914. július 28-án Románia nem áll a Központi Hatalmak oldalára "ékes bizonyítéka volt a megtámadott Szerbia iránti szolidaritásának" /149.o./ .

A Jugoszlávia, Bulgária, Ausztria, Magyarország, Törökország c. részekben is ez a szemlélet érvényesül, amit az időnként közbevetett egy-egy osztályra, rétegre vonatkozó utalás /azáltal, hogy a szerzők nem helyezik el a társadalom struktúrájának egészében / nem old fel.

Ezekben az utóbbi fejezetekben, mivel a nemzeti elv érvényesülését nem az adott nép történelmi fejlődésében mutatják be, ebből adódóan a modern kort jellemző folyamatokat /polgárosodás, iparosodás, társadalmi differenciálódás/ minden bővebb magyarázat nélkül "deklarálják"; így "csak" megtudjuk, hogy Bulgáriában a XIX. század első évtizedében "fejlődésnek indult a polgárság és a proletariátus" /171.o./, Jugoszláviában pedig a földközi-tengeri ke-

reskedelem lendítette föl ugyanezt. Bővebb felvilágosítást hiába vár ezekről a folyamatokról az olvasó - nem kap.

Ennek a szemléletnek a következményei néhány esetben már már komikusan hatnak. A Bulgária c. írásban a szerző minden kritikai kommentár nélkül átveszi egy Bulgáriában megjelent "történelemkönyv" állítását, miszerint az 1877/78-as függetlenségi harc "lényegében a polgári demokratikus forradalom szerepét töltötte be". Tehát egész Közép- és Délkelet-Európában először. /!/ A Románia c. rész írói mielőtt /csak/ kijelentik, hogy az ország 1821-ben Tudor Vladimirescu-mozgalom/31.o./ az újkorba lépett "engedményt tesznek" a marxista szemléletnek és a kapitalizálódás hatását így foglalják össze: "...nemzeti tudattá integrálta a közös eredet tudatát, az egységtörekvések pedig politikai céllá váltak" /30.o./. Az állítás marxista logikája, indíttatása azonban megtörik ugyanebben a fejezetben korábban már ismertetett tétellel szembesítve. Eszerint ugyanis a román nemzeti egységért való harc a "dákoknak a római hódítókkal szembeni első ellenállásaival kezdődött" /15.o./. Ilyen szempont szerint azonban inkább nemzeti tudatuk, mint közös eredettudatuk volt a dákoknak.

A marxista történetkutatás módszereit - amit a kötet szerzői is vállalnak - használva a kritika "fegyvereként" az írásokkal szemben, meg kell állapítanunk, hogy a gazdasági fejlődés az egyes fejezetekben elhanyagoltan szerepel. Csak a Görögország és Lengyelország c. tanulmányokban szerepel arányos terjedelemben. A többi ország esetében vagy teljesen elmarad /Jugoszlávia, Románia/, vagy csak tömör utalások szintjén térnek ki rá /Csehszlovákia esetében pl. lábjegyzetben/. Az elhallgatás funkciója szerint alátámasztja a differenciálatlan társadalom képet. Az egységért való heroikus küzdelem ábrázolását,

így legalább nem zavarják az osztályharc "kellemetlenkedő" tényei. A Románia cí. fejezet szerzői Lenint idézik az 1918-ban végbe-ment nemzetállamok haladó szerepének alátámasztására /48.o./.

A hamisítás itt nem abban áll, hogy Lenin nem értékelte volna pozitívan ezeknek az új államoknak létrejöttét, hanem abban, hogy egy olyan szemléletmód támogatására használják fel, amelyik a történelemben csak egy rendezőelvet ismer, a nemzetit. Hamisítás, hiszen Lenin elméletének lényegi jegye a társadalmi folyamatok osztályharc központú ábrázolása. Ez a gondolkodás nemcsak hogy kizárja, de ellenkezik is azzal a nézettel, amely a történelmi mozgások kategóriájaként egy misztikus "nép" fogalmat feltételez.

/ Lenin egyébként az első világháborút imperialista háborúnak, a trianoni békeszerződést pedig imperialista rablóbékének nevezte./

Végezetül még egy hibás módszerre térünk ki röviden, amelyet a kötet legtöbb szerzője használ /kivétel C.Botcran/. Arra a "történelemszemléleti-szemüvegre" gondolunk itt, amelyen át ezek a történészek az eseményeket, folyamatokat nézik. Ennek a szemüvegnek a fő torzító hatása olyan, hogy rajta keresztül nézve a történelem tényeit csak egyoldalúan, pozitív vagy negatív értékűként lehet látni. Példa erre az, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia létét, mint lényegéből fakadóan retrográd alakulatot értékelik a könyvben több ízben is /177.o., 227.o./. Ez az értékelés természetesen csak követi annak a felfogásnak a logikáját, amelynek középpontja a nemzeti függetlenségi törekvések kritikátlanul pozitív megítélése. Ebből a nézőpontból természetesen "értéktelenné" válik a monarchia gazdasági, kulturális szerepe a térségben. Az egyoldalú megítélés akadályt jelent az igényes történelemfelfogáshoz vezető útn. A sokoldalú, bonyolult történelmi tendenciákat pedig csak úgy lehet feltárni, ha a

tényeket nemcsak a jó és a rossz szűk kategóriájába préseljük bele, hanem megpróbáljuk megérteni, mint történelmi produktumot a maga komplexitásában.

Az általunk bírált történelemszemlélet saját hiányosságainak esik áldozatául. Ha a népek történelmének fejlődési útját a nemzeti függetlenségért vívott, heroikus össznépi harcokként ábrázolják, melynek célja az első világháború után beteljesedett, mivel magyarázhatók e térségben az ezután kibontakozó retrográd társadalmi mozgalmak és jobboldali diktatúrák? A Románia, Jugoszlávia, Albánia, Bulgária, Ausztria, Magyarország e. fejezetekben leírtak alapján épp ellenkező tendenciáknak kellene következnie. Ennek az ellentmondásnak a "feloldása" szükségszerűen újabb hamisítások, elhallgatások sorozatával lehetséges. A román történelemről írt tanulmány szerzői az 1919-45 közötti korszakot a demokratizálódás kibontakozásának időszakaként ábrázolják /55.o./ . Azt a korszakot ábrázolják így, amelyben a román társadalomban széles bázisa volt a legszélsőségesebb jobboldali mozgalmaknak, pl. a Vasgárdának, s egymást követték az erőszakos cselekvések egész odáig, hogy 1938-ban bevezették a királyi diktatúrát.

E könyv szemléleti, módszertani buktatóinak a feltárása után igencsak felmerülhet az olvasóban a kérdés: milyen tanulságokkal szolgálnak nekünk ezek a torzulások, amelyek a román történetírás reprezentatív munkájában fellelhetők? Aki ezt a kettőt kezébe veszi végig, követheti azt az erőszakolt logikát - minden következetességével együtt -, amely a történelmet beleszorítja egy szemlélet "spanyolcsizmájába". A történelem tényeinek, folyamatainak megcsönkítése, leszűkítése által a jelen megértését is lehetetlenné teszik.

Ennek a történelemszenléletnek nemcsak az a hibája, hogy eltakarja a társadalom belső problémáit, hanem az is, hogy erősnek mutatja be önmaga és a külvilág előtt azt a nemzetet, amelynek tagjai közt a horizontális kapcsolat - a kollektív szolidaritás - gyenge. A társadalom hiányos, terz feszültségekkel teli struktúráját az állam misztifikálásával, az állam és az egyén érdekeinek azonosításával leplezik a szerzők. Ez a hamis nemzeti önértékelés alapot szolgáltat a Közép- és Délkelet-Európában még mindig kísértő "politikai" hisztéria fennmaradásához, erősödéséhez. A kötet azon szerzőinek, akik a "spanyolcsizmát" mint a történelem kutatásának eszközét használják, felhívjuk a figyelmét kollégáink C. Botoran soraira: "A modern Görögország vezetői nem értették meg, hogy egy nemzet nagyságát nem az általa lakott terület kiterjedésével mérik, sem a lakosok számával, hanem a szabadság és az igazság nyilván vallott tiszteletével" /101.o./.

Ennek az idézetnek továbbgondolásához kívánunk sok sikert minden olyan kelet-európai történésznek, akit a saját spanyolcsizmája szorongat.